

Kerkvaders

Getuigen van het geloof en Christelijk leven in de eerste eeuwen.

Inleiding

Kerkvaders

Wat zijn kerkvaders?

- Wij noemen kerkvaders (in strikte zin):
- die kerkelijke schrijvers die duidelijk
  - ▶ (1) orthodox zijn,
  - ▶ (2) een heilige levenswandel geleid hebben,
  - ▶ (3) door de Kerk erkend zijn en
  - ▶ (4) uit de oudheid stammen.

Kerkvaders.

Patristische tijdvak.

- Het tijdperk waarbinnen men spreekt van kerkvaders eindigt:
  - ▶ in het Westen met H. paus Gregorius de Grote (590-604) en H. Isidorus van Sevilla (±560-633), ook wel met H. Beda (672-735)
  - ▶ in het Oosten met H. Johannes Damascenus (±650-±750).

- De tijd van de kerkvaders (patristische tijd) eindigde omdat er geen grote theologen meer waren.

Kerkvaders

Betekenis

- Het zijn bevoorrechte getuigen van het geloof en leven van de jonge Kerk. Hun werken zelf zijn voor de latere generaties zelf ook hulpmiddel geworden bij het doordenken van het Christelijke geloof.
- In vrijwel alle niet-protestantse Christelijke kerken worden de Kerkvaders dan ook als zeer belangrijke getuigen van het geloof gezien.
- Essentieel zijn hun werken o.a. voor de verklaring van het ontstaan van de canon van de H. Schrift en de vorming van de geloofsbelijdenis.
- In hun geschriften vinden zijn heel uiteenlopende dingen:
  - ▶ brieven, preken, bijbelcommentaren, historische informatie, theologische thema's en controverses, getuigenissen van de liturgie, het Christelijk leven (en de discipline), ascese, enz.

Kerkvader

Indeling in diverse perioden.

- De apostolische vaders.
- De apologeten.
- Geschriften uit het leven van de jonge gemeenten uit de 2de en 3de eeuw.
- Kerkvaders vóór Nicea (325)
- De eigenlijke kerkvaders (hoogpatristiek) (3de en 4de eeuw)
- Late patristiek

Kerkvaders

De oudste kerkvaders: de apostolische vaders.

- de auteurs uit het oer-Christendom waarvan we kunnen vaststellen dat
  - ▶ zij leerlingen of toehoorders waren van de apostelen
  - ▶ of dat zij zeer kort na de apostolische tijd geschreven hebben en waarvan we weten dat zij in hun leer in hoge mate drager zijn van de apostolische overlevering.
- chronologisch staan zij zeer dicht bij het N.T, waarbij ze ook heel dicht aansluiten w.b. inhoud en vorm van hun werken.
- In strikte zin behoren er enkel
  - ▶ Clemens, Ignatius, Polycarpus, Barnabas en Papias onder.

Kerkvaders

De apostolische vaders (uitgebreid).

- In ruimere zin (als men hen neemt als getuigen uit oudheid, maar niet met een latere expliciete kerkelijke erkenning)
  - ▶ De Barnabasbrief (vóór 140)
  - ▶ De eerste Clemensbrief (ca 95)
  - ▶ De zeven brieven van Ignatius van Antiochië (+ ca 110)
  - ▶ De brief van Polycarpus aan de kerk van Filippi (+156)
  - ▶ De Marteldood van Polycarpus (ca 156)
  - ▶ De Pastor Hermas (voor 150)
  - ▶ De Didachè (100-150) of de leer van de Twaalf apostelen
  - ▶ De Diognetusbrief (120-210)
  - ▶ Ook Quadratus wordt soms hiertoe gerekend.
  - ▶ Papias van Hiërapolis, een leerling van de apostel Johannes, enkel fragmenten

Kerkvaders

De apostolische vaders

- Geschrifen tussen 90-160.
- hun theologie sluit zeer nauw aan bij de Schrift en bij de Joodse “theologie”.
- nog geen systematisch gebruik gemaakt van de hellenistische gedachtenwereld om hun geloof te verklaren.
- Kenmerkend de sterke ethische nuancering en een sterke eschatologische gerichtheid.

Kerkvaders

De apostolische vaders

- Deze theologische geschriften zijn allemaal gericht tot Christenen.
- De geloofsverantwoording *ad intra* die zich uitput in het aantonen van de conformiteit van de aangereikte leer zowel met de reeds vastliggende overlevering van de leer als ook van de overeenkomst met de geboden (ἐντολαί) die voortvloeien uit de relatie met de persoon van Jezus Christus.

Kerkvaders

De apostolische vaders

- eerste aanzetten van een uitbreiding van de geloofsverantwoording in de richting van de filosofische rede.
  - ▶ M.n. bij de voorstellingen over het heersen van God over de natuur overnemen en in het aantonen van de aannemelijkheid van de Christelijke wonderen, m.n. de verrijzenis.
  - ▶ Voor de transcendentie van God nemen ze begrippen uit de hellenistische kosmotheologie, vooral neo-platonisme en Stoa.
  - ▶ Ze doen ook een beroep op de Griekse Logos om de redelijke mogelijkheid van de verrijzenis (van het lichaam) aan te tonen.
    - (de argumenten die de Stoa gebruikt om de voortdurende kosmische vernieuwing door het vuur te bewijzen. Deze argumenten komen echter uit een cyclische geschiedenisopvatting en moeten daarom een nieuwe betekenis krijgen voor gebruik binnen de lineaire geschiedenisopvatting van het Christendom.)

Kerkvaders

De apostolische vaders

- de nadruk ligt op de schriftargumentatie.
  - Let wel nauwelijks letterlijke citaten, maar in citaten in de zin van de Schrift.
- sporadisch maken zij gebruik van de Griekse categorieën om Gods ingrijpen in de natuur te verduidelijken.
- Het zijn gelegenheidswerkjes.
  - Een systematische en algemene theologie ontbreekt.
- Opvallend is dat de Kerk als een goed georganiseerde gemeenschap met duidelijke ambten en een duidelijke leer en moraal naar voren treedt.

Kerkvaders

De Griekse apologeten.

- Na de apostolische vaders breekt de tijd aan van de apologeten. De grootste groep kunnen wij plaatsen in het Oosten. Zij schreven allen in het Grieks.
- Zij zijn Christenen uit de tweede eeuw die hun werken wijden aan een verdediging (apologie) van het Christendom in de hellenistische wereld.
- Hun werken richten zich ook al naar niet-Christenen.

De Griekse apologeten.

De namen (1/2)

- 1. **Marcianus Aristides**,
  - *Apologie aan K. Antonius Pius* (138-161) of Hadrianus (117-38) uit Athene.
- 2. **H. Justinus** (+165 Rome)
  - twee apologieën en twee dialogen.
- 3. **Tatianus**
  - leerling van Justinus in Rome, diverse geschriften. Bekend (deels) is zijn *Diatessaron*. Rond 172 breuk met kerk van Rome, werd enkratiet: verwierpen huwelijk, wijn- en vleesgebruik.
- 4. **H. Athenagoras**
  - filosoof uit Athene, een verdediging van de Christenen aan Marcus Aurelius (ca 177) en “Over de opstanding van de doden”.
- 5. **Theophilus van Antiochië**
  - bekeerling en dan bisschop van Antiochië (verder onbekend), 3 boeken aan Autolycus (kort na 180), diverse geschriften verloren.

Apologeten.

Een twaalftal namen (2/2)

- 6. **Quadratus (Kodratus)**
  - ▶ apologie in 123/4 of 129 aan keizer Hadrianus (Eus. H.E. IV,23,3), enkel fragment bij Eusebius (IV,3,1-2)
- 7. **Pastor Hermias** (ook Hermas),
  - ▶ onbekende auteur, in tien (grote) hoofdstukken worden heidense aanvallen op het wezen van God, de ziel... weerlegd. (eind 2de of begin 3de eeuw)
- 8. **Miltiades**
  - ▶ redenaar uit Kl.-Azië, drie verloren Apologiën onder keizer Marcus Aurelius (161-180)
- 9. **Apollinaris van Hiërapolis**
  - ▶ 4 apologieën onder keizer Marcus Aurelius. Allemaal verloren.
- 10. **Melito van Sardes**
  - ▶ *Apologie* rond 172 (fragm.) In 1940 is een preek gevonden.
- 11. De **schrijver van de Diognetusbrief** (120-210)
  - ▶ (Soms bij de apostolische vaders geteld).

Kerkvaders

De Griekse apologeten.

- zijn allen bekeerde heidenen.
- gebruiken voor het eerst elementen uit de Griekse filosofie om hun geloof te verdedigen.
  - ▶ Centraal staat Gods transcendentie.
  - ▶ Zij moeten optreden tegen twee fronten: het judaïserend hellenisme (Jodendom) en het hellenisme met het gnosticisme.
  - ▶ De aanleiding om te schrijven is meestal de zorg voor de Christelijke leer.
  - ▶ Aanzet voor een systematische theologie.
  - ▶ De confrontatie met Jodendom en heidendom werkt een negatieve theologie in de hand: God is **on**geboren, **on**begrijpbaar, **on**uitspreekbaar, God is geest (**niet**-lichamelijk).
- hun godsleer brengt de nodige correcties aan aan de Griekse denkstructuren: m.n. monotheïsme, schepping, voorzienigheid, een doelgerichtheid van wereld en geschiedenis.
- Hun grote verdienste is dat zij in Griekse denkcategorieën hebben nagedacht over de handelende God uit de Bijbelse geschiedenis.

De apologeten.

Hun geloofsverantwoording.

- Hun geloofsverantwoording richt zich m.n. op drie terreinen:
  - ▶ de verrijzenis van het lichaam
  - ▶ de (vervulling van) profetie
  - ▶ de logos-theologie.

Hun geloofsverantwoording.

1. De verrijzenis.

- De apologeten nemen de analogieën van 1 Clem. 24-25 als argumenten voor de verrijzenis van het lichaam (de Feniks) over en verrijken ze.
  - ▶ Justinus neemt het ontstaan van een mens als uitgangspunt, via de parallel tussen de schepping en de verrijzenis voert hij alles op Gods almacht terug.
- Alle apologeten leggen het christelijk geloof uit als een ethisch monotheïsme, waarbij ze vasthouden aan eschatologische voorstellingen.
  - ▶ Helaas bood de Griekse filosofie nauwelijks een helpende hand om de verrijzenis van het lichaam te helpen verantwoorden.
  - ▶ Algemeen werd de eschatologie moraliserend behandeld: de verrijzenis wordt beschouwd in het kader van beloning en straf, overeenkomstig de daden van dit aardse leven.

Hun geloofsverantwoording.

2. De profetie.

- De argumentatie die gebouwd werd op de voorspelling van de profeten is meer een verantwoording voor de reeds gelovenden.
  - ▶ zij beschouwen de profeten als verwijzingen en argumenten uit het O.T., die getuigen voor de waarheid van het Christendom.
- Justinus levert eigenlijk de mooiste argumentatie.
  - ▶ de profetieën die naar Jezus verwijzen zijn niet alleen een verwijzing naar een bovennatuurlijke waarheid, maar ook naar een universele historische waarheid.
- Het gebruik van de profetie is een theologische prestatie van de apologeten.

Hun geloofsverantwoording.

3. De logos-theologie.

- Twee zaken hebben een bijzondere betekenis in de geloofsverantwoording van de apologeten:
  - ▶ a. het theologoumenon van Justinus die de deelname van de mensheid aan de Logos-Christus leert en
  - ▶ b. de verrijking van de Christologie met het Logos-predikaat.
- Justinus legt een verbinding tussen het menselijk verstand (λογος) en de persoonlijke openbaringslogos van het N.T. (= Jezus Christus). Zo wordt de Openbaring van het N.T. geldig voor alle mensen. Iedere mens draagt in zich een kiem (σπέρμα) van de Logos.
- De apologeten onderlijnen m.n. het belang voor het Christendom voor de hele wereld. De tijd van de apologeten is ook de tijd van de eerste martelaarsacten.

Kerkvaders

De apologetische schrijvers uit het Westen.

- Tegelijk en m.n. iets later vinden wij de apologetische schrijvers in het Westen. Hun werken zijn echter omvangrijker en getuige van een verdergaand theologisch denken.
- Het gaat hier om twee schrijvers:
  - ▶ H. Irenaeus (Ireneüs) van Lyon (+202)
  - ▶ Tertullianus (160-na 220)

De apologetische schrijvers uit het Westen.

H. Irenaeus (Ireneüs) van Lyon (+202)

■ H. Irenaeus

- ▶ was een leerling van Polycarpus en schrijver van de eerste theologische werken: *Adversus Haereses* en *Demonstratio Praedicationis Apostolicae*.
  - ▶ schrijft in het Grieks, heeft daar zijn achtergronden
  - ▶ leefde en werkte in het Westen
  - ▶ schrijft m.n. tegen de gnostische dwaalleren van zijn tijd.
-
- ▶ Wij zullen hem uitgebreid bespreken.

De apologetische schrijvers uit het Westen.

Tertullianus (160-na 220)

- Tertullianus keerde rond 195 als bekeerde Christen uit Rome terug naar Carthago, waar zijn rijke auteurswerk voor de Kerk begon.
  - ▶ Hiëronymus vermeldt waarschijnlijk ten onrechte dat hij priester was. Ten laatste in 207 trad hij uit de Kerk.
  - ▶ Hij is de origineelste en na Augustinus ook de meest individueel denkende kerkelijke schrijver uit het Westen. De datering van zijn werken is moeilijk. Meestal moet men zich tevreden stellen met te bepalen of ze uit zijn katholieke dan wel zijn montanistische tijd zijn.
- Deze werken zijn een volgende stap in de geloofsverantwoording.

Kerkvaders

Het begin van de theologische school van Alexandrië.

- **Clemens van Alexandrië** (ca 125/150-215) schreef o.a. *Proteptikos*, *Paedagogus*, *Stromata (of Stromateis)*.
  - ▶ Hij was het hoofd van de catechetenschool van Alexandrië.
  - ▶ Bestrijder m.n. van het chiliasme.
  - ▶ Over de school van Alexandrië zal verderop gesproken worden.
- Zijn invloedrijkste leerling is **Origenes** (ca 185-253/4).
  - ▶ deze probeerde als eerste een systematische theologie op te stellen.

Geschriften uit het leven van de gemeenten uit de 2de en 3de eeuw.

Diverse geschriften.

- Onder deze hoort de *Traditio Apostolica* (ca 215) van Hippolytus.
  - een beschrijvin van m.n. het leven, liturgie en gebruiken in de jonge Kerk.
- De *Didaskalia* geschreven door een onbekende bisschop uit de eerste helft van de derde eeuw, waarschijnlijk voor een heiden-Christelijke gemeente uit Syrië. Grieks origineel verloren.

Geschriften uit de 2de en 3de eeuw.

De oudste doopsymbola.

- al in het N.T. vinden we min of meer formele geloofsbelijdenissen of symbola,
  - ▶ in Jezus als de Christus
  - ▶ of de Heer
  - ▶ en zijn heilswerk.

- ▶ ook zijn er belijdenissen die de Vader en Jezus tezamen noemen
- ▶ soms ook met de H. Geest.

- ▶ deze teksten zijn nog geen bewijs voor het bestaan van apostolische geloofsbelijdenissen.
  - de eerste vaste tekst dateert uit het midden van de 2de eeuw.

Geschriften uit de 2de en 3de eeuw.

De oudste doopsymbola.

- Doopbelijdenissen in vraagvorm (met drie vragen) zijn het oudst, bv. Justinus (latere: Ireneüs, Tertullianus, Hippolytus, Cyprianus, Dionysius van Alexandrië, enz.)

Geschriften uit de 2de en 3de eeuw.

Oude preken.

- Hieronder valt bv. *2 Clemens* (Eusebius, *H.E.* 3,38,4).
  - ▶ het is de oudste preek van de jonge kerk die bekend is.
  - ▶ stamt vermoedelijk van vóór 150.
- De *paaspreek van Melito van Sardes* (+160-190).
  - ▶ door papyrusvondsten hebben we weer de volledige tekst.

Geschriften uit de 2de en 3de eeuw.

Martelaarsacten.

- De martelaarsacten van tijdgenoten die historisch betrouwbaar zijn
  - ▶ in tegenstelling tot latere legendaire martelaarslegenden vanaf de 4de eeuw
  - ▶ te verdelen in twee groepen:
    - ▶ **martyrium of passio**: een bericht over het lijden/dood
    - ▶ **acta**: het protocol van hun proces.

Geschriften uit de 2de en 3de eeuw.

Minucius Felix.

- De eerste Latijnse auteur is *Minucius Felix*,
  - ▶ een Romeinse advocaat, van wie de dialoog *Octavius* (ca 200) overgeleverd is – een filosofische behandeling van het Christendom gericht aan heidenen.
  - ▶ het werk is afhankelijk van Tertullianus, *Ad Nationes* en eerder dan Cyprianus' (+258) *Quod idola dei sunt*.

Geschriften uit de 2de en 3de eeuw.

Hippolytus.

- H. Hippolytus (+ Rome ca 235).
  - ▶ werd vóór 160 in het Griekse Oosten geboren.
  - ▶ volgens Photius een leerling van Ireneüs en priester in Rome onder paus Victor (189-198).
  - ▶ hij leerde zelf een subordinationisme als bestrijding van het modalisme.
  - ▶ in 235 werd hij “tegenpaus” van paus Pontianus, in de vervolging van Maximus Thrax.
    - Pontianus deed tijdens zijn leven afstand. Men koos Antherus.
    - Het kan zijn dat hierdoor het schisma beëindigd werd.
  - ▶ Hippolytus en Pontianus werden beiden naar Sardinië verbannen, waar zij zich waarschijnlijk verzoend hebben en beiden de marteldood stierven.
  - ▶ Zijn werken zijn m.n. verzamelingen van theologische meningen enz.
  - ▶ Hij is geen zelfstandig denker.

Geschriften uit de 2de en 3de eeuw.

Pausbrieven uit de 3de eeuw.

- We bezitten brieven van de pausen:
  - ▶ Callixtus (217-222)
  - ▶ Pontianus (230-235)
  - ▶ Cornelius (251-253)
  - ▶ Lucius I (253-254)
  - ▶ Stefanus I (254-257)
  - ▶ Xystus (= Sixtus) II (257- 258)
  - ▶ Dionysius (259-268)

Eigenlijke Kerkvaders

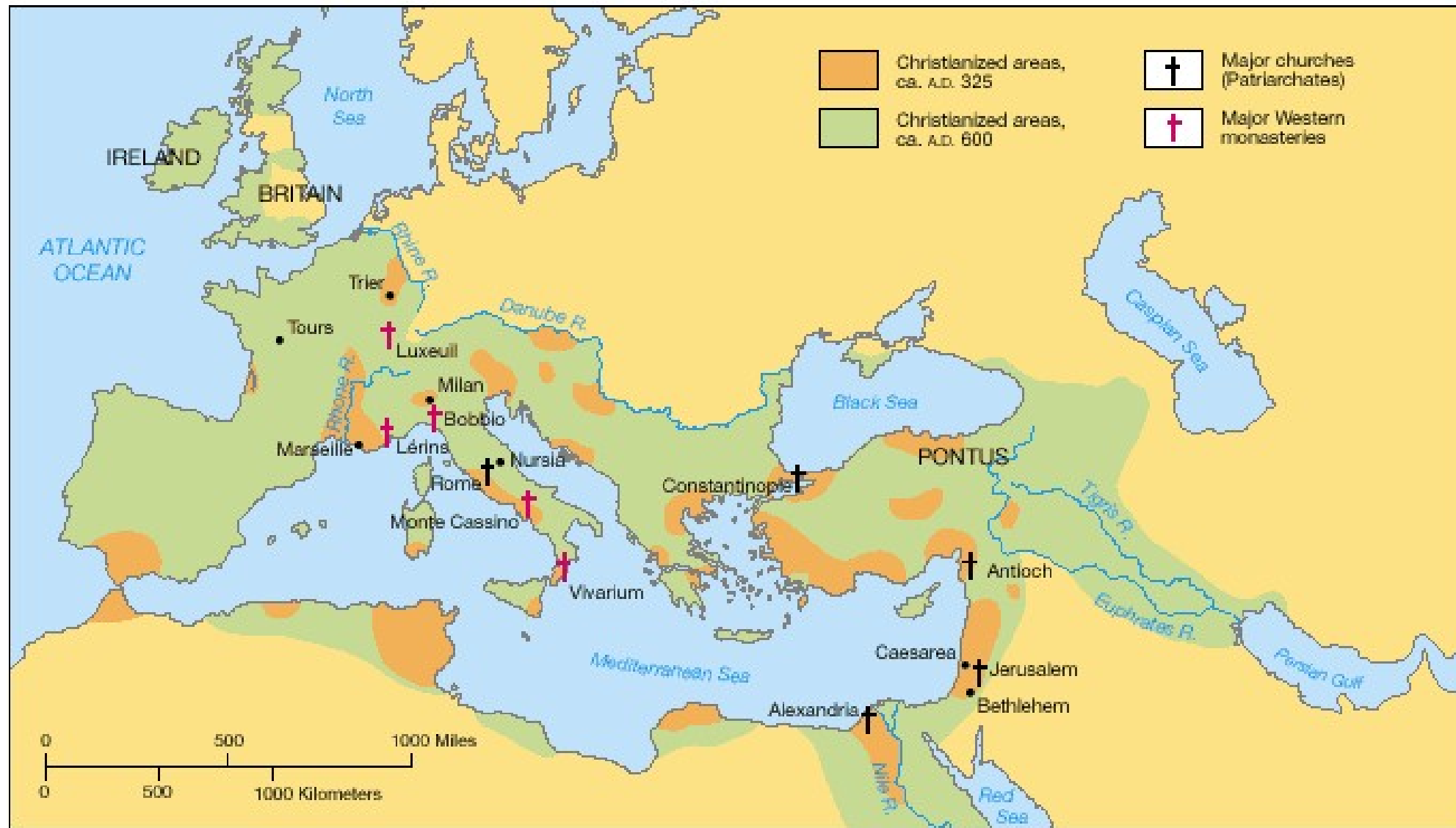
Kerkvaders vóór Nicea (325)

- nog te vermelden: de H. Cyprianus (+258)

Eigenlijke Kerkvaders

Hoogpatristiek (4de en 5de eeuw).

- De bloeitijd van het patristiek in Oost en West is vanaf het **concilie van Nicea (325)** tot en met het **concilie van Chalcedon (451)**.
  - ▶ zich uitdrukkelijk beroepen op het getuigenis van het verleden, d.w.z. de voorgangers (m.n. vroegere bisschoppen) vinden we pas vanaf de 4de eeuw wat regelmatig.
  - ▶ vanaf die tijd werd het begrip “vader” steeds meer gebruikt.
    - vader is verwijst naar de vorige generatie, de opvoeder, de traditie, het gezag ... .
  - ▶ de meeste kerkvaders zijn bisschoppen.
    - enkele priesters (H. Hiëronymus (347-420))
    - één diaken (H. Efrem/Efraïm de Syriër (306-373))
    - één leek bij (H. Prosper van Aquitanië (390-455))

 The Spread of Christianity. Christian churches appeared first in the major cities of the Empire and spread only gradually into the countryside, in part due to the establishment of monasteries.

Eigenlijke Kerkvaders

Hoogpatristiek (4de en 5de eeuw).

- Wij sommen hier enkel een aantal van de belangrijkste kerkvaders op.
- in het Westen:
  - ▶ H. Hilarius van Poitiers (315-367)
  - ▶ H. Ambrosius (339-397)
  - ▶ H. Augustinus van Hippo (354-430)
  - ▶ H. Hiëronymus (347- 420)
  - ▶ H. paus Leo de Grote (440-461)
  - ▶ H. Vincentius van Lerins (+440) maar met pas late invloed
- in het Oosten:
  - ▶ H. Athanasius (ca 295-373)
  - ▶ de drie Cappadociërs:
    - H. Basilius de Grote (329-379)
    - H. Gregorius van Nyssa (334- 394)
    - H. Gregorius van Nazianze (330-390)
  - ▶ H. Theodorus van Mopsuestia (350-428)
  - ▶ H. Johannes Chrysostomus (344/354-407).

Eigenlijke Kerkvaders

Late patristiek.

- H. paus Gregorius de Grote (590-604)
- H. Isidorus van Sevilla (c560-636)

Einde